

Baron Lajoš Vermeš, lokalni heroj

Rad opisuje napore barona Lajoša Vermeša na razvoju Subotice i Palića, kao i odlučnost da u toku celog života promovise sport. Vermeševa zanimljiva biografija u vidu raznih zanimanja i napora više dolikuje romanu, nego biografiji čoveka iz prošlosti. Za 85 godina života, Vermeš je bio bogati Subotičanin, priznati sportista Ugarske, neumorni propagator olimpijskog duha, graditelj, univerzitetski profesor mačevanja najvišeg ranga, da bi kraj života dočekao kao siromašni učitelj mačevanja. Ovom čudnom spletu zanimanja i događaja, kao i značaju barona Vermeša za istoriju Subotice posvećeno je ovo istraživanje.

Uvod

Baron Lajoš Vermeš (slika 1) je svojim naporima značajno doprineo razvoju sporta na prostoru Vojvodine i Austro-Ugarske. Svojim građevinskim poduhvatima, ostavio je trag i na razvoju Subotice i Palića u moderne gradove svoga vremena. Ovaj rad ima za cilj da prikaže Vermeševe napore i njegov značaj za istoriju njegovog zavičaja. Pored obrade Vermeševih napora, rad daje osvrt na pojedina pitanja koja su bila diskutabilna u dosadašnjim istraživanjima o Lajošu Vermešu, kao što je pitanje datuma njegovog rođenja, kao i navodna organizovanja lažnih takmičenja.

Rad je zasnovan na više izvora. Primarni izvori su lične beleške barona Vermeša, one su pomogle da se istraže pozne godine njegovog života; beleške su vlasništvo njegovog unuka Mihalja Vermeša. Pored tih izvora, korišćena je građa Istorijskog arhiva Subotica, kao i rezultati dosadašnjih istraživanja od strane

srpskih i mađarskih istoričara. Na osnovu fonda 2 – Gradsko veće slobodnog kraljevskog grada Subotica (1861-1918) izvršena je rekonstrukcija većeg dela rada Lajoša Vermeša u Subotici do odlaska u Kluž 1895. godine. Pored ovih izvora, korišćeni su rezultati istraživanja istoričara koji su se, mahom, bavili određenim segmentima života barona Lajoša Vermeša.

Biografski podaci

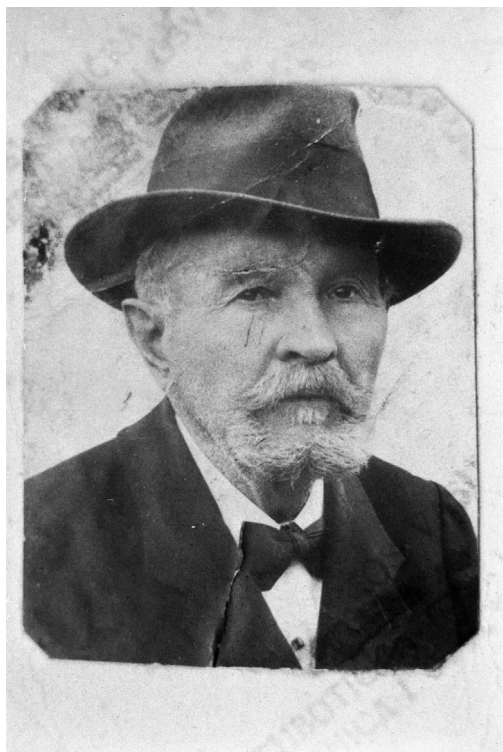
Lajoš Vermeš potiče iz porodice Vermeša od Nađbudafalve (Nađbudafalva (mađ. Nagybudafalva) je danas naselje na jugu Slovačke). Prvi pisani izvori o porodičnim precima Lajoša Vermeša potiču iz XIII veka. članovi porodice Vermeš su u XIV veku postali kandidati za plemićku titulu. Nakon četiri veka, carica Marija Terezija je 17. decembra 1767. godine potvrdila plemićku titulu Vermešima od Nađbudafalve (Szluha 2002: 372). Porodica Vermeš je od druge polovine XIX veka slovila za najugledniju među mađarskim plemićkim porodicama u Subotici (Grlica *et al.* 2011: 13). Otac Lajoša Vermeša, Nandor Vermeš stariji od Nađbudafalve (1821–1882) bio je krupan zemljoposjednik. Nandor stariji je sa suprugom Alojzijom Hipman (1836–1910), pored Lajoša, imao sina Nandora mlađeg (1862–1919).

U ličnim zapisima Lajoša Vermeša stoji da se rodio u četvrtak, 28. juna 1860. godine u Subotici (Mihalj Vermeš, lična komunikacija). Lajoš Vermeš je osnovnu školu završio u Subotici, a gimnaziju u Budimpešti. Nakon srednje škole upisao je medicinski i filozofski fakultet. Neko vreme je boravio u Nemačkoj na studijama ekonomije. Vermeš je stekao diplome filozofskog i medicinskog fakulteta, kao i sertifikat obuke za profesora fiskulture.

Vermeš je u ranoj mladosti pokazao svoju sklonost ka sportu. Za vrhunac njegovih sportskih poduhvata može se uzeti stvaranje tzv. Palićke olimpijade,

---

Siniša Samardžić (1995), Palić, Bratstva i jedinstva 16a, učenik 2. razreda Tehničke škole „Ivan Sarić” u Subotici

Slika 1. Baron Lajoš Vermeš (1860-1945)
(porodična zbirka Mihalja Vermeša)

Figure 1. Baron Lajos Vermes (1860-1945)
(Mihály Vermes' family collection)

koje su prvi put organizovane 1880. godine. Ove sportske igre su trajale do 1914. godine. U početku su okupljale sportiste s prostora Austro-Ugarske, ali, usled Vermeševog olimpijskog duha, na igre su vremenom počeli dolaziti sportisti iz susednih zemalja. U cilju poboljšanja uslova učesnicima i gledaocima, Vermeš je 1891. godine, započeo izgradnju niza građevina na Paliću: sportski hotel, biciklističku stazu, tribine, razne sportske terene itd., želeći da poveže Palić i Suboticu tramvajem Vermeš je upao u spor sa glavnim arhitektom projekta. U sudskom sporu je izgubio sav novac. To ga je primoralo da 1895. napusti Suboticu i ode u Kluž (grad u Rumuniji, tada Austro-Ugarskoj). Vermeš je u Klužu radio kao univerzitetski profesor mačevanja.

U ovom gradu 13. maja 1909. godine oženio se Anom Deneš (1882–1941) (IASu fond I, 41, 122). U braku su imali četvoro dece: Anu, Ištvana, Janoša i

Mihalja. Vermeš je u Klužu ostao sve do početka Prvog svetskog rata. Po povratku na Palić, 1914. godine, živeo je u stalnoj borbi za egzistenciju. Poteškoće su se nastavile u novoj državi Kraljevini SHS. Nakon 14 godina, 1932. godine, uvažen je njegov zahtev za penzijom. Dobio je minimalnu penziju na osnovu tri godine profesorskog rada u subotičkoj gimnaziji, u periodu od 1890 do 1893 (IASu fond 2, 278, 15237/1893). Penzija nije bila dovoljna za potrebe porodice, pa je Vermeš nastavio da drži privatne časove mačevanja.

Tokom Drugog svetskog rata, Vermeš je oboleo od raka grla. Brigu o njemu je preuzela ćerka Ana. Umro 22. maja 1945. godine. Njegov pogreb je bio veoma skroman. Sahranu su organizovala njegova deca. Oni su iznajmili zaprežna kola na kojim su, usled skučenosti sedeći na očevom kovčegu, odvezli telo u porodičnu grobnicu na Bajskom groblju u Subotici.

Propagator sporta i sportista

Sa svojih šesnaest godina (1876. godine) otputovao je u Napulj. Cilj mu je bio da sa Mironovog kipa „Bacača diska” uzme meru diska. Nakon povratka iz Napulja, u Budimpešti je izlio disk. Ovaj disk je nakon osnivanja njegovog sportskog društva „Ahiles” postao zaštitni znak društva. U sedamnaestoj godini je postao član „Nacionalnog gimnastičarskog društva” (Nemzeti Torna Egylet). U tom udruženju je 9. decembra 1877. godine osvojio svoju prvu nagradu iz gimnastike (Siklóssy 1929: 234). Nakon povratka sa školovanja, u avgustu 1878. godine, Vermeš je organizovao javno sportsko takmičenje na porodičnom imanju u Segedinskim vinogradima (području između Subotice i Palića). Takmičilo se u: jahanju, tenisu, trčanju, rvanju i mačevanju (Nađ 2008: 7). Pored ovih disciplina, Vermeš je pod idejom olimpijskog duha uvrstio i jednu novu sportsku disciplinu među subotičkim sportistima, bacanje diska. U to vreme, sport je bio privilegija bogatih, zato su se na Vermeševom imanju okupili samo tadašnji imućni Subotičani. U leto naredne, 1879. godine Vermeš je gradskim ulicama provozao prvi bicikl, velosiped, koji u to doba prozvan „gvozdeni konj”. Taj događaj je propratila i tadašnja štampa.

Braća Lajoš i Nandor Vermeš, sa bratom od strica Belom (1864–1930), našli su se u maju 1880. godine među osnivačima Subotičkog gimnastičarskog društva (Szabadkai Torna Egylet). U prvoj upravi

društva, Lajoš Vermeš je obavljao funkciju sekretara. U doba dok je sport bio veoma malo zastupljen i dok su žene bile izopštene iz sporta, Društvo je među članovima imalo i žene, što govori o naprednom shvaćanju uprave Društva (Grlica *et al.* 2011: 13).

Na prostranom imanju porodice Vermeš pored Paličkog jezera, na inicijativu braće Vermeš u organizaciji Subotičkog gimnastičkog društva, 26. avgusta 1880. godine, organizovane su prve Paličke sportske igre, koje će kasnije poprimiti naziv „Palička olimpijada“. Paličke olimpijade su održavane do 1914. godine. Ove igre su značajne, jer su u osnovnoj zamisli imali promovisanje olimpijskog duha stare Grčke. Ova ideja je sprovedena u delo 14 godina pre no što je osnovan Međunarodni olimpijski komitet (MOK), koji je takođe za cilj imao promovisanje sporta. Na prvim igrama održanim na Paliću takmičilo se u tri discipline: skoku u dalj, rvanju i bacanju kugle. Među pobjednicima se nije našao Lajoš Vermeš. On je kao sekretar društva beležio pobjednike sve do 1882. godine (Siklössy 1929: 238). Na prvim igrama, zabeležio je dve pobjede mlađeg brata Nandora, u bacanju kugle i bacanju diska. U julu 1881. godine, održane su i druge Paličke igre. Na njima je bilo uvršteno sedam disciplina: boks, mačevanje, skok s motkom, vežbe na spravama, trka na 250 m sa preponama, trka na 200 m i trka juniora na 200 m. Lajoš Vermeš je tada pobjedio u mačevanju i skoku s motkom. U toku 1881. učestvovao je u dve biciklističke trke od 30 km. Takmičilo se od Budimpešte do Gedelea. Na obe trke osvajao je drugo mesto. Naredne, 1882. godine, osvojio je biciklističku trku od Budimpešte do Košice. U to vreme, na prostoru Ugarske bilo je desetak biciklista, a Vermeš je s odnosom pobjeda ubrajan među prvih tri (Siklössy 1929: 234).

U želji da promoviše olimpijski duh i sport u svom kraju, Vermeš je uložio mnoge napore u organizovanju Paličkih igara. U pojedinim disciplinama, učesnici su bili odeveni kao u antičko vreme. To je najčešće bilo prilikom izvornih antičkih disciplina, kao što su: skok u dalj, maraton, bacanje diska, rvanje (web1). Pored odevanja u antičku odeću, organizovane su i mnoge discipline iz antičkog perioda, koje su iz godine u godinu bile brojnije. U to doba, u svetu još nisu bila postavljena međunarodna pravila za sve sportske discipline. Zato su Vermeš i učesnici smišljali sportske discipline i njihova pravila. Pojedine discipline su bile igrane i po današnjim pravilima: mačevanje, skok u dalj, jedrenje na vodi,

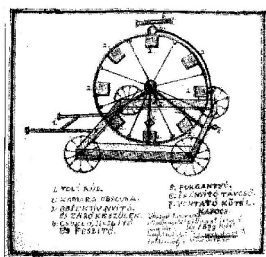
bacanje diska, rvanje. Neke od tadašnjih igara bile su: plivanje sa preponama, gde su takmičari morali da preplivaju ispod i okolo balvana, koji su bili postavljeni u jezeru; trka sa preprekama na velosipedima; bacanje koplja u metu; pobjede u boksu uz pravila mačevanja, odnosno, pobjede se nisu računale na nokaut, nego na tuš; skok s motkom uz pomoć trambuline. Pored ovih disciplina koje su se duže vremena održale na letnjim Paličkim igrama, neke discipline su nestale nakon prvog pokušaja.

Jedan od takvih sportova je bilo mačevanje na velosipedima (web2). Budimpeštanska štampa je u decembru 1883. godine pisala kako su se Alberta Adler i Lajoš Vermeš sukobili u mačevanju na velosipedima. Nakon šest rundi, Vermeš je izgubio usled kvara na bicikli. Narednih godina se ova vrsta sporta nije spominjala. U cilju širenja sportova, u zimu 1884. godine organizovano je takmičenje na zaleđenom Paličkom jezeru, takmičilo se u klizanju, jedrenju s jedrilicama na ledu i biciklističko takmičenje na ledu sa jedrima. Te godine su se na letnjim igrama prvi put pojavili sportisti iz Kraljevine Srbije.

Lajoš Vermeš je želeo da proširi sport širom Austro-Ugarske. Njegov cilj je bio da sport postane svakodnevna aktivnost svih koji to žele, a ne samo bogatih. Vermeš je rado prihvatao pozive koji su za cilj imali promovisanje sporta. Ponekad je želeo da dâ do znanja o značenju sporta, jer su neki sportske discipline, pogotovo iz gimnastike, shvatali kao cirkusku atrakciju. Primer tome se desio 1883. godine, kada su ga pozvali da priredi sportski program u Hodmezevašarhelju (grad u južnoj Mađarskoj) povodom godišnjice tamošnjeg Crvenog krsta. Pre odazivanja pozivu, Vermeš je uputio protest, rekavši da on ne pravi cirkuske akrobacije, i da sportisti nisu klovnovi. Zatražio je da se u gradu osnuje bar jedno sportsko udruženje kako bi mogao organizovati takmičenje. Gradske vlasti su odgovorile da prihvataju njegov predlog. Kada je došao, umesto jednog, zatekao je tri novoosnovana sportska kluba. Pored ovih napora, u cilju promovisanja sporta, Vermeš je u Subotici i Budimpešti, posedovao fotografske radnje koje su se bavile isključivo snimanjem sportista i sportskih događaja. On se u mladosti veoma bavio fotografijom. U tom periodu je patentirao aparat za snimanje ljudi u pokretu. To je bila kompleksna naprava, sačinjena od kolica na kojima je bilo postavljeno osam aparata. Gurajuća kolica, uspostavljao se snimak ljudskog pokreta (Valihora 2008: 22, 23) (slika 2).

Vermeš Lajos sportfényképezés budapesti éra

Slika 1.
Vermešev aparat za snimanje ljudi u pokretu
(Gabrić Počuča 2004)

Figure 1.
Lajos Vermeš' device for recording
people's movement
(Gabrić Počuča 2004)

Vermeševi napori na širenju sporta nisu uvek bili srdačno prihvaćeni. Pojedini tadašnji novinara su pisali o njegovim navodnim podvizima, koje ni danas nije moguće dokazati. Primer tome se desio u avgustu 1895. godine kada je izašao članak u budimpeštanskoj štampi u kojem dopisnik sa Palića opisuje navodnu prevaru Lajoša Vermeša. Po dopisnikovom opisu sa terena, Vermeš je organizovao lažno takmičenje u plivanju s ciljem privlačenja što više učesnika i posetioca na svom takmičenju, kako novinar opisuje, prevareni učesnici su podneli krivičnu prijavu protiv Vermeša. U tadašnjoj subotičkoj štampi ne postoje podaci o ovome, takođe ni u dokumentima Istorijskog arhiva Subotice. Još jedan povod za napade na Vermeša odnosi se na događaj iz 1880. godine. On je tada uspeo izbeći zakonsku obavezu služenja vojnog roka, falsifikujući dokumenta vezana za godinu rođenja. Zato pojedini mađarski istoričari Vermeša nazivaju baronom Minhauzenom, navodeći da njegov datum i godina rođenja do danas nisu poznati (Siklössy 1929: 234, web2). Mnogi novinari, ali i građani ugarske prestonice nisu se mogli pomiriti sa činjenicom da se van nje, u provincijskom okruženju Palića dešavaju značajni pomaci u razvoju sporta. Vermeševi napori su tumačeni kao čin demetropolizacije, pa su trpeli razne kritike iz Budimpešte. Ipak, nisu svi budimpeštanski novinari bili protiv Vermeševih napora. U sportskim novinama Herkules, 1885. godine, objavljen je članak o Lajošu Vermešu. Između ostalog, navodi se i njegova statistika pobeda: „Pobednik 103 takmičenja i iskusni atleta koji ima samo 25 godina. Za osam godina je osvojio 71 prvu i 29 drugih nagrada. Jedan od najvećih sportista naše zemlje – Lajoš Vermeš od Nadbudafalve”.

Njegovi sportski uspesi i ljubav prema sportu bili su veoma zapaženi, pa je on obavljao i razne funkcije vezane za sportska udruženja. Sredinom osamdesetih godina 19. veka bio je sekretar Mađarskog atletskog kluba, predsednik i trener bokserskog kluba MAC iz Budimpešte, urednik sportskih novina Achilles i Szabadkai Futár.

Klub kojem se Lajoš Vermeš najviše posvetio bio je Ahiles (Achilles Sportegylet). Naime, nezadovoljan odnosima u Subotičkom gimnastičarskom društvu, 1884. godine Lajoš Vermeš je osnovao sopstveno sportsko društvo. Prema tadašnjoj štampi društvo Ahiles je na početku imalo 97 članova. U duhu sporta, društvo je bilo otvoreno i za sportiste van granica Austro-Ugarske bez obzira na versku i nacionalnu pripadnost. Među članovima Ahilesa su bili i trojica Srba iz Beograda (Valihora 2008: 25). Društvo je u svojim redovima imalo poznate Subotičane. Tako je klupski lekar bio dr Antal Barta, osnivač Službe za hitnu medicinsku pomoć u Subotici.

Nakon osnivanja, Društvo je na sebe preuzelo odgovornost za organizovanje Palićkih igara, koje su dotad bile organizovane od strane Subotičkog sportskog društva. Ubrzo nakon osnivanja, Ahiles je stekao veliki ugled među sportskim društvima na državnom rangu. Osim Palićkih igara, organizovali su i državna takmičenja. Vermeš je bio ponosan na svoje delo i rad. On je u avgustu 1885. godine, u sportskom listu Herkules objavio članak u kojem je tvrdio da Palić sve više postaje Olimpija njegove domovine (Valihora 2008: 28).

Razočaran i finansijski slomljen, Vermeš je u jesen 1895. godine prihvatio poziv da obavlja profesorsku dužnost na univerzitetu „Franjo Josif“ u Klužu (grad u središnjoj Rumuniji). Vermeš je predavao gi-

Slika 3. Baron Lajoš Vermeš početkom 1900-ih (porodična zbirka Mihalja Vermeša)

Figure 3. Baron Lajos Vermeš in early 1900 (Mihály Vermeš' family collection)

mnastiku i mačevanje. Nakon odlaska iz Subotice nije prekinuo svoje učešće na Paličkoj olimpijadi. O njegovim dolascima leti je redovno izveštavala lokalna štampa. Vermeš je ponovo postao poznat po svom sportskom umeću. Za njegovo umeće u mačevanju je dočuo i tadašnji kralj Srbije Aleksandar Obrenović. Mađarske novine *Napló* su 1898. godine objavile da je srpski kralj za svog učitelja mačevanja odabrao Lajoša Vermeša. Vermeš se odazvao pozivu i šest nedelja je učio mačevanju srpskog kralja. U znak zahvalnosti, kralj ga je darovao sabljom koja se danas čuva u Gradskom muzeju Subotice. Njegovo umeće u mačevanju je prepoznato u Austro-Ugarskoj, pa je u Klužu 1901. godine Vermeš proglašen mačevaocem najvišeg ranga.

Nakon dve godine, 22. jula 1900. godine, Vermeš je bio u grupi subotičkih i novosadskih sportista koji

su na poziv Srpskog velosipednog društva otputovali u Beograd (Grlica 2010: 39). Prvi dan u srpskoj prestonici je prošao je u razgledanju grada. Sledeći dan su održana takmičenja. Tada se u biciklističkim trkama istakao proslavljeni subotički biciklista Ivan Sarić. Uveče je prvi put nastupio i Vermeš. On se u mačevanju kao predstavnik subotičkog tima suprotstavio beogradskom rivalu, Belgijancu Šarlu Duseu, prvom zapadnoevropskom učitelju mačevanja (web 3). Vermeš je bio poražen. Narednog dana Subotičani su na Topčideru sa domaćinima odigrali fudbalsku utakmicu. Beograđanima je do tada tzv. „foot-bell“ bila nepoznata igra. Po pisanju štampe, Beograđani su nakon odigrane utakmice bili veoma zainteresovani za fudbal.

Ovaj događaj je posmatrao i kralj Aleksandar Obrenović. Nakon pobe subotičkog tima, kralj se u znak poštovanja rukovao sa pobednicima i njihovim trenerom Nikolom Matkovićem (Inić 1991: 19). Matković je nakon Vermeševeog odlaska postao jedan od najuglednijih sportista u Subotici. Dugo godina je obavljao najznačajnije funkcije u Subotičkom sportskom društvu. Austro-ugarski car Franjo Josif ga je nekoliko puta odlikovao zbog zasluga u sportu.

Vermeš je po svom dolasku na Palić, 1914. godine, u dvorištu postavio sprave za vežbanje koje su se mogle besplatno koristiti od strane svih znatiželjnih ljudi. On je takode držao časove mačevanja u svojoj kući, a to je nastavio i nakon rata, usled borbe za egzistenciju. Njegovi učenici su bili mnogi poznati Subotičani, između ostalog: Ivan Sarić, proslavljeni biciklista i pionir vazduhoplovstva na našim prostorima; braća Gustav i Rokuš Šimoković koji su bili istaknuti subotički antifašisti; Đuro Stantić, atletičar koji je osvojio prvo mesto na svetskom prvenstvu u brzom hodanju 1901. godine i zlatnu medalju na međuolimpijskim igrama u Atini 1906. godine. Vermeš je i tada, u poznim godinama života želeo da sport bude dostupan svima. Zato je pojedinim učenicima, koji nisu mogli da plate, držao besplatne časove, među tim učenicima je bio i Ivan Sarić.

U jednom od retkih intervjua koje je dao nakon dolaska na Palić, u listu *Napló*, 1935. godine, izneo je svoj stav o sportu. On je bio veoma zanimljiv, jer se kosio sa tadašnjim stavovima sporta. Naime, tada je bilo zastupljeno shvatanje koje i danas važi, kako sportisti treba da budu usredsređeni samo na jednu disciplinu. Vermeš je izneo zamerku, smatrajući da se sportski rezultati mogu pokazati odličnima samo ako se sportista obučava u više disciplina, kao što je

to Vermeš činio. On je izrazio i negodovanje jer profesori fizičkog i roditelji dece ne shvataju značaj sporta i fizičkog vaspitanja, stavljajući sportske rezultate ispred fizičkog vaspitanja.

Tokom 1936. godine povodom Olimpijade u Berlinu, olimpijska baklja je nošena i kroz kraljevinu Jugoslaviju. Kada je 27. jula stigla u Suboticu, Vermeš je bio među zaslužnim sportistima koji su imali čast da pronesu baklju gradskim ulicama. Tom prilikom je priređen duel u mačevanju između ostarelog Vermeša i Nikole Matkovića (Grlica 2010: 58). U to doba, Vermeš je završavao svoju ličnu evidenciju. Iz nje se vidi da je na kraju karijere bio: majstor boksa, ovenčani gimnastičar nacionalnog saveza, osvajač 16 šampionskih pehara, 250 medalja, 35 naslova prvaka, 120 diploma, majstor i višestruki prvak mačevanja.

Zasluge za izgradnju Palića i Subotice

Nakon smrti Nandora starijeg, 1882. godine, njegova supruga je preuzela celokupno bogatstvo. Nakon pet godina Alojzini sinovi Lajoš i Nandor mlađi nasleđuju očevu zaostavštinu. Braća Vermeš se te godine po prvi put pojavljuju na spiskovima najvećih poreskih obveznika u Subotici. Nakon sticanja enormnog bogatstva, braća su se okrenula svojim ličnim zadovoljstvima. Lajoš Vermeš je počeo pripreme za izgradnju sportskog kompleksa na Paliću. Na samom početku organizovanja igara, dakle još 1880. godine, Vermeš je na prostoru gde je pre bio porodični voćnjak, uredio prostor sa spravama za gimnastiku i vežbanje (Gabrić Počuča 2004: 28). To je smatrao tek početkom budućeg sportskog kompleksa.

Deset godina kasnije, 1890. godine, Vermeš dobija građevinske dozvole za izgradnju objekata na Paliću (IASu fond 2: 272, 10180, 12429). Naredne 1891. godine počele su izgradnje elegantnih vila. Pored vila na Paliću, Vermeš je počeo pripreme za izgradnju sportskih terena, biciklističke staze i letnje pozornice. U svoj proračun je dodao i nabavku parobroda za potrebe pozorišta. Većina radova je završena 1892. godine. Tada je izgrađena vila-hotel za sportiste pod nazivom Sovina kula (Bagolyvár), vila za njegovu majku, po njoj nazvana Lujza, kao i Mala Vermeševa vila, načinjena za njegove lične potrebe. Sovina kula je bila hotel za sportiste koji su dolazili na takmičenje. Kapacitet je bio 60 mesta. Korišćenje hotela se nije naplaćivalo. Sovina kula i vila Lujza i danas postoje u izvornom obliku, ove

građevine su pod zaštitom (Gabrić Počuča 2004: 30). Mala Vermeš vila je revitalizovana za potrebe restorana Riblja čarda. Pored ovih objekata, izgrađena je i asfaltna biciklistička staza. Bila je treća u Evropi i prva te vrste u Ugarskoj (Vojnić 1971: 35). Staza je bila u obliku elipse, dužine 225 metara. Uz stazu su se nalazile drvene tribine. Stazu su svečano otvorili učenici subotičke gimnazije. Na Paliću su, osim staze, izgrađeni tereni za razne sportove.

Opčinjen antičkim duhom, Vermeš je želeo da promoviše pozorište. Zato je iste godine sagradio i letnju pozornicu. Pored ovog objekta, Vermeš je kupio i jedan parobrod s ciljem stvaranja pozorišta na vodi. Parobrod je posedovao trideset mesta, a publika je s obližnjeg ženskog štranda mogla posmatrati predstave na vodi. Na ove dve Vermeševe pozorišne scene su često gostovala putujuća pozorišta. Nakon završetka radova, sportske igre na Paliću je moglo pratiti između 5 i 10 hiljada posetilaca. Te iste, 1892. godine, nekoliko meseci nakon otvaranja biciklističke staze, po pisanju lokalnog lista Neven pojavila su se dvojica sportista iz Engleske. S povećanjem ponude, povećavao se broj igrača i gledalaca. Posetioci su besplatno mogli da prate sva sportska dešavanja. Za posetioce i takmičare su bili sagrađeni kafana i letnji paviljon.

Za ovu, po Vermeševe građevinske napore značajnu 1892. godinu, vezana su i otvaranja klizališta i pošumljavanje letnjeg vežbališta (IASu fond 2, 729, 17789/1892). Ovi napori su Lajoša Vermeša stajali oko milion tadašnjih forinti. Poređenja radi, godišnja plata državnog činovnika iznosila je 300 forinti. Ovi građevinski poduhvati su uzdrmali finansijsku stabilnost Lajoša Vermeša. Nakon što je završio sa gradnjom na Paliću, u toku 1893. godine u Subotici je završio gradnju svoje palate. Palata je bila najmanja u reprezentativnom delu grada. Ona je danas kulturno dobro pod prethodnom zaštitom (Grlica 2009: 88).

Sredinom 1893. godine Vermeš je počeo da se bavi i biznisom. On je u „Prvoj fabrici cigli i cementa d. d“ zauzimao mesto člana uprave, kao jedan od najvećih akcionara (Grlica *et al.* 2011: 15). Ova godina je značajna, jer je 9. maja Vermeš postao jedan od trojice vlasnika deoničarskog društva za povezivanje Subotice i Palića električnim tramvajem. Tema tzv. „munjevite“, odnosno električne železnice je pokrenuta 1892. godine, kada su gradske vlasti odlučile da, rešavajući problem osvetljenja, razreše i problem gradskog saobraćaja. Aprila 1893. godine gradske vlasti su izdale dozvolu za izgradnju tram-

Slika 4. Spomenik Lajošu Vermešu na mestu održavanja prvih igara

Figure 4. Lajos Vermeš's monument at the spot where the first games were held

vajske linije od Subotice do Palića. Deoničarsko društvo je iste godine sklopilo ugovor o nabavci šina i vozila. Došlo je do komplikacije oko nabavke vozila i parne mašine za potrebe električne centrale, tako da su tokom 1893. godine dobavljene samo šine (Grlica 1997: 25).

Naredne godine izbile su optužbe u štampi između Lajoša Vermeša i jednog od preostala dva vlasnika, arhitekta Janoša Bobule. Vermeš je tvrdio da Bobula potkrada novac od njega. Pravdu je potražio i na sudu. Nakon što je izgubio spor, Vermeš je izgubio sav uloženi kapital i imanje. Njegovo bogatstvo je otišlo u nepovrat. Bobula je takođe bio finansijski iscrpljen, pa je sredinom 1894. godine stupio u kontakt sa Ernestom Lindhajmom iz Beča i predao mu svoju koncesiju (Grlica 1997: 27). Nakon tri godine, 7. septembra 1897. godine, sedam meseci nakon što je kroz Beč prošao prvi električni tramvaj, to se desilo i u Subotici.

Sećanje na Lajoša Vermeša

Vermeš je dugo godina nakon smrti bio zaboravljen. Tek je 1995. godine pokrenuta ideja za izgradnju njegovog spomenika na Paliću. Ovaj projekat je realizovan do 1997, kada je usled nedostatka sredstava bilo nemoguće izliti bronzani spomenik. Spomenik Vermešu (slika 4) izliven je i postavljen 2004. godine. Spomenik je izradila vajarka Vera Gabrić Počuča. Postavljen je na mestu održavanja prvih Palićkih olimpijada, na prostoru između Sovine kule i restorana Riblja čarda. Na mestu restorana je bila Vermeševa sala sa spravama za vežbanje. U martu 2011. ukradena je tabla s osnovnim biografskim po-

dacima o Vermešu koja je bila deo kompozicije spomenika. U julu 2012. postavljena je nova tabla, a sam spomenik je stavljen pod video nadzor. Šetalište uz obalu Palićkog jezera je dobilo naziv Obala Lajoša Vermeša. Na inicijativu Subotičkih novina najprestižnija sportska nagrada koju dodeljuje grad Subotica nosi naziv „Medalja Lajoša Vermeša“.

Od 1982. godine, na Paliću se svakog leta održavaju sportske igre u znak sećanja na Palićku olimpijadu. Od 2000. godine, postoji društvo Olimpija koje za cilj ima očuvanje sećanja na Palićku olimpijadu i Lajoša Vermeša.

Zaključak

Rad je prikazao značajne sportske i građevinske poduhvate Lajoša Vermeša, kao i crte iz njegove biografije. Otklonjene su pojedine nedoumice vezane za njega. Kroz hronološki prikaz Vermeševih poduhvata, može se steći slika da je on bio predvodnik olimpijskog duha na našim prostorima, ali nikako i prethodnik Olimpijskih igara koje danas poznajemo. Vermeševe inovacije, poput aparata za snimanje ljudi u pokretu, koji je bio veoma napredan u vreme kad je patentiran; kao i njegovi čudnovati sportovi, želja da uvede električni tramvaj pre mnogih drugih gradova u Evropi, donekle daju utisak o njegovim, onovremenim, fascinatnim idejama koje su bile često predmet mnogih diskusija onih koji su ga hvalili i optuživali. Pored inovacija, značajni su i njegovi građevinski poduhvati. Vermeševi napori su bili ne samo značajni za vreme njegovog života, već i danas, budući da je Vermeš ostavio pečat na prošlost Subotice.

Zahvalnost.

- g. Mihalju Vermešu
  - g. Mirku Grlici
  - Gradskom muzeju Subotica
  - Istorijском arhivu Subotica
  - Gradskoj biblioteci Subotica
-

Izvori i literatura

Izvori

Neobjavljeni:

IASu (Istorijски arhiv Subotica), fond 1: Vojnici iz Bajše 1644–1946, kutija 41, dokument: 122.

IASu, fond 2: Gradsko veće slobodnog kraljevskog grada Subotica (1861–1918). Kutija: 273, dokumenti: 10180, 12429; kutija 278, dokument: 15237/1893; kutija 729, dokument: 17789/1892.

Objavljeni:

Siklóssy L. 1929. A Magyar sport ezer éve II. Budapest: Országos Testnevelési Tanács

Herkules 1885. Lajos Vermes. Herkules. 10. april, str. 4.

Napló 1935. Küzedelem a létért. Napló. 25. decembar, str. 72.

Neven 1892. Mejdani na Paliću subotičkom. Neven. 1. avgust, str 27.

Fotografije

Porodične fotografije Mihalja Vermeša (slike 1 i 3)

Gabrić Počuča V. 2004: 20, 21 (slika 2)

Spomenik Lajošu Vermešu, <http://www.spartak.webatu.com/images/LVspom.jpg>, (slika 4)

Literatura

Gabrić Počuča V. 2004. *Spomenik Lajošu Vermešu*. Subotica: Izvršni odbor SO Subotica

Grlica M. 1997. *Sto godina javnog prevoza u Subotici 1897–1997*. Subotica: Su-trans

Grlica M. 2009. *Subotica nekad i sad, then and now*. Subotica: TV Studio Bečkerek

Grlica M. 2010. *Ivan Sarić*. Subotica: Gradski muzej Subotica

Grlica M., Ninkov O., Rafai J. 2011. *Grad biciklista*. Subotica: Gradski muzej Subotica.

Duranci B., Martinović I. 2007. *Simulakrumi povarošenja : Subotica (kakvu ne vidimo, a kakva zapravo jeste)*. Subotica: Grafoprodukt

Inić Ž. 1991. *Fudbalski klub Bačka 1901–1991*. Subotica: Laserkomerc

Nađ E. 2008. *130 godina TK „Palić 1878“*. Subotica: TK „Palić 1878“

Szluha M. 2002. *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika kiadó

Valihora I. 2008. *Paličke predolimpijske igre*. Subotica: Sportsko udruženje Olimpija

Vojnić B. 1971. *Moj grad u davnin 1391–1941*. Subotica: Istorijски Arhiv Subotica

web1: <http://bit.ly/ufEbx1>, (20. 09. 2011)

web 2 <http://bit.ly/rsVeyE>, (24. 06. 2011)

web 3. <http://www.macevanje.org/legende.htm>, (24. 06. 2011)

Siniša Samardžić

Baron Lajos Vermes, Local Hero

This paper describes the efforts of baron Lajos Vermes to develop the cities of Subotica and Palic, as well as his determination to promote sport during his entire lifetime. Vermes's interesting biography, which is filled with different occupations and endeavors, better resembles a novel than the biography of someone from the past. During his 85 year long life, Vermes was a wealthy citizen of Subotica, an acclaimed athlete of the Kingdom of Hungary, a restless promoter of the Olympic spirit, a builder, a university professor of fencing of the highest rank, only to end his life as an impoverished fencing instructor. This research is dedicated to the odd mixture of interests and events in baron Vermes's life, as well as his significance for the history of Subotica. ☹